

LENKĖ DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE¹

Veslava Čižik-Prokaševa

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5,

LT-10308 Vilnius

El. p. veslava.prokaseva@lki.lt

1. Įvadas

Lietuvos ir Lenkijos santykiai prasidėjo XIII a., tačiau didžiąją mūsų istorijos dalį Lenkijos ir Lietuvos santykiai buvo labai komplikuoti. Nors 1569–1795 m. jos sudarė bendrą valstybę, jų padėtis Rusijos imperijos sudėtyje buvo vienodai sunki, ir abi šalys 1918 m. atkūrė savo valstybingumą, tačiau glaudus, kaimyninis bendradarbiavimas prasidėjo tik valstybėms antrą kartą atkūrus nepriklausomybę, ir 1991 m. Lenkijai pripažinus Lietuvą. Dėl susidarydavusių įtemtų dvišalių santykių tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje būta didelės antipatijos viena kitos atžvilgiu. Dėl to dažnai kentėdavo lietuviai, gyvenantys Lenkijai pavaldžiose teritorijose, ir lenkakalbiai, gyvenantys Lietuvoje².

Lietuvoje gyvena virš 162 000 lenkų³, todėl yra įdomu, kas gi yra lenkų tautybės moteris Lietuvos žmonių požiūriu, kaip ji atrodo kitų akyse, kas jai būdinga, kuo ji išsiskiria.

Yra ištirtas lietuvių politinis pasaulėvaizdis (*valstybė, įstatymas, valdžia*) *Lietuvių kalbos žodyne* (Zabarskaitė 2010), vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje (*ugnis, vanduo, namai, šeima, darbas, Europa, laisvė ir garbė*) (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017), *žmogaus* konceptualizavimas vakarų aukštaičių kauniškių šnektų žodynuose (Sakalauskienė 2018), *išmintis* lietuvių pasaulėvaizdyje (Smetonienė, Ganusauskaitė 2019), *kalbos* konceptas (Smetona, Smetonienė 2019), sąvokos *kalba, tauta, valstybė* žmonių sąmonėje⁴ (Smetonienė, Smetona, Rutkovska 2019), *draugo* konceptas publicistikoje (Vaičiulytė-Semėnienė 2020), *Rusijos* konceptas *Lietuvių kalbos žodyne* (Gritėnienė 2020).

Nuostatai ir stereotipai, viešpatavę lenkų ir lietuvių santykiuose, turėtų atsispindėti kalboje⁵. Remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* (toliau DLKT) šiame straipsnyje bus bandoma apibrėžti *lenkę*. Straipsnio tikslas – aprašyti, kaip lenkų tautybės moterį suvokia lietuvių kalba kalbantys ir rašantys žmonės, suvokti šių moterų atžvilgiu visuomenėje nusistovėjusias charakteristikas, išsiaiškinti, kokie lenkių požymiai yra pagrindiniai, ryškiausi, pasižiūrėti, koks lenkų tautybės moters poveikslas susidėlioja iš DLKT tekstų, kokie *lenkės* bruožai yra esminiai.

Empirinė medžiaga rinkta iš Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto DLKT⁶. Kadangi manoma, kad literatūroje stereotipai mažai keičiasi, jie tiesiog pereina iš vieno kūrinio į kitą, o publicistika daug greičiau atspindi visuomeninio ir politinio gyvenimo pokyčius (plačiau žr. Čidzikaitė 2007, 47 ir ten cituojamą literatūrą), tyrimui pasirinkti visi DLKT skirtingo žanro tekstai: grožinė literatūra, negrožinė literatūra, administracinė literatūra, publicistika ir sakinė kalba. Į DLKT išplėstinės paieškos laukelį buvo paeiliui įrašomos visos žodžio *lenkė* vienaskaitos ir daugiskaitos linksniai

¹ Dėkoju gerbiamausiems recenzentams už vertingas pastabas.

² Plačiau apie Lietuvos ir Lenkijos santykių raidą žr. https://lt.wikipedia.org/wiki/Lenkijos-Lietuvos_santykiai, <https://www.vle.lt/Straipsnis/Lenkijos-santykiai-ir-ryšiai-su-Lietuva-120477>.

³ 2016 m. pradžioje, Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje gyveno 162 344 lenkai (<https://tmde.lrv.lt/lt/tautines-bendrijos/tautiniu-mazumu-organizacijos/lenkai>).

⁴ Dar žr. Marius Smetona 2018 „*Sąvokų KALBA, TAUTA, VALSTYBĖ plėtiniai jaunimo sąmonėje*“.

⁵ Plg.: „kalboje yra užkoduota ne tik tautos kultūra, tapatybė, bet ir tai, kas vadinama mentalitetu, tautine psichologija“ (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 19).

⁶ Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt>. Pavyzdžiai straipsniui rinkti 2020 m. gegužės mėnesį.

formos⁷. Tokių užklausų rezultatas – 951 sakiny: grožinės literatūros – 275 sakiniai, negrožinės literatūros – 110 sakinių, administracinės literatūros – 2 sakiniai, publicistikos – 562 sakiniai ir sakytinės kalbos – 2 sakiniai. Iš tų sakinių analizei ir žodžio *lenkė* aprašymui atrinkti 142 sakiniai: neįtraukti sakiniai, kuriuose žodis *lenkė* vartojamas neutralia prasme, leksine prasme (keli tokie pavyzdžiai bus pateikti antroje straipsnio dalyje), ir sakiniai, kurie yra neinformatyvūs nagrinėjamam tikslui. Kadangi žodis *lenkaitė* reiškia „jauną lenkė“⁸, sakiniai su šiuo žodžiu irgi įtraukti į tyrimą. Su žodžiu *lenkaitė* rastas 91 sakiny: 27 grožinės literatūros sakiniai, 5 – negrožinės literatūros sakiniai ir 59 – publicistikos sakiniai; atrinkti 26 sakiniai, perteikiantys tam tikrą požiūrį į lenkų tautybės moterį. Kadangi *Lietuvių kalbos žodynui* (toliau – LKŽe) medžiaga buvo renkama iš 445 rašytinių ir rankraštinų šaltinių bei 492 vietovių iš visų lietuvių kalbos tarmių, jį galima traktuoti kaip įvairialypį tekstyną (plačiau žr. Gritėnienė 2020, 1). Dėl šios priežasties pavyzdžių buvo bandyta ieškoti ir LKŽe iliustraciniuose sakiniuose⁹, tačiau rasti tik keturi tinkami pavyzdžiai. Jie irgi bus pateikti straipsnyje su atitinkama nuoroda. Taigi straipsnis remiasi 158 sakinių analize.

Nagrinėjant sakinius, išeties tašku imama struktūrinė semantika, struktūrinis požiūris derinamas su kognityviniu, einama nuo žodžio reikšmės kaip kalbos vieneto turinio, atsirandančio iš žinojimo, kas pavadinama tuo kalbos vienetu, prie sakinio prasmės, kuris priklauso komunikacijos sferai ir yra pasakymų (predikacijos) rezultatas (žr. Gudavičius 2011, 117). Tyrime naudojami metodai – aprašomasis analitinis, gramatinė, semantinė ir statistinė analizės.

2. *Lenkė* lietuvių kalbos žodynuose ir DLKT

Lietuvių kalbos žodynuose *lenkės* apibrėžimas pateikiamas kartu su žodžiu *lenkas*. *Lietuvių kalbos žodyne* galima rasti tokį *lenkės* apibrėžimą: „lėnkas, -ė – lenkų tautos žmogus“ (žr. <http://www.lkz.lt/?zodis=lenkas&lins=-1&les=-1&id=18034530000>). *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* apibrėžimas pateiktas kartu su žodžiu *lenkai*: „lėnk||ai – tauta, gyvenanti Lenkijoje, kalbanti viena vakarų slavų kalbų. ~as, ~ė – tos tautos žmogus“ (žr. <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>). *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* galima rasti ne tik *lenkės* apibrėžimą, bet ir iliustracinių pavyzdžių: **lėnkas, lėnkė** – lenkų tautos žmogus: *Lietuvės lėnkai. Pópėžiūs Jōnas Paūlius II būvo lėnkas. Mōterų krepšinio rinktinė nugalėjo aikštėlės šeiminkės lėnkes. Tėvas lāikė savė lietuviū, ō pasė būvo užsirāšęs lėnku.* (žr. <http://bkz.lki.lt/?id=20184>). Taigi lietuvių kalbos žodynuose pateikiamas vienodas žodžio *lenkė* apibrėžimas, kuris suteikia tik apibendrintą neutralią informaciją, o tyrimui aktualios informacijos niuansų gali išvelgti tik kituose *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* pateiktuose iliustraciniuose pavyzdžiuose.

Visai kitaip atrodo medžiaga, gauta iš DLKT. Pagal sakinius perteikiamą požiūrį į lenkę atrinktus sakinius galima suskirstyti į penkias grupes: neutralus požiūris, neigiamas požiūris, teigiamas požiūris, lygybės požiūris ir skriaudos požiūris.

Kaip buvo minėta pirmoje straipsnio dalyje, sakiniai, nusakantys kalbėtojo, pasakotojo neutralų, bešališką požiūrį į lenkų tautybės moteris, palikti nuošaly, nes sakiniuose žodis *lenkė* vartojamas leksine reikšme, t. y. tiesiog nurodoma moters tautybė, ir jokios papildomos semantinės informacijos apie *lenkes* šiais sakiniiais neperteikiama, pavyzdžiui:

1. *Autobuso gale važiuosi Jurovuoose gyvenusi 64-erių metų lenkė žuvo vietoje.* DLKT
2. *Elena - iš grafų Tiškevičių. Motina lenkė, tėvas rusas. Iš Sankt Peterburgo atsikėlusi čia prieš 12 metų.* DLKT
3. *Lūdng istoriją apie šį pusiau kroatą, pusiau lietuvių papasakojo lenkė mergina iš Vroclavo.* DLKT
4. *Tai buvo be galo mandagus žmogus, mėgo pabendrauti su studentais. Puikiai mokėjo lietuvių kalbą, buvo prieš karą Vilniuje, gerai pažinojo jo architektūrą. Pirmoji jo žmona buvo Vilniaus lenkė. Su juo daug kartų teko susitikti knygyne „Gräffe und Unzer“.* DLKT

Kitas semantines grupes pakomentuosiu plačiau.

⁷ Įvedus žodžio *lenkė* vienaskaitos vardnininko formą, tekstyno paieškos sistema pateikė ir sakinių su veiksmažodžio *lenkti* būtojo kartinio laiko forma *lenkė*. Tokie sakiniai atmesti.

⁸ Plg. „*lenkaitis, -ė* – lenkas jaunuolis“ (LKŽe).

⁹ Pavyzdžių ieškota 2018 m. atnaujintoje elektroninėje žodyno versijoje. Prieiga internete: www.lkz.lt.

Naudojantis lietuvių kalbos išteklių informacine sistema (prieiga internete: lkiis.lki.lt), pavyzdžių buvo ieškota ir sinonimų, antonimų bei frazeologijos žodynuose. Pavyzdžių nerasta.

2.1. Neigiamas požiūris

Kaip jau buvo minėta, Lietuvos ir Lenkijos santykiai tam tikrais laikotarpiais buvo pakankamai komplikuoti, todėl nenuostabu, kad randama nemažai pavyzdžių, kuriuose *lenkė* suvokiama arba interpretuojama neigiamai, išryškinami jos neigiami bruožai. Sakinius, kuriuose išsakomas neigiamas požiūris į lenkų tautybės moterį, galima suskirstyti į kelis pogrupius.

2.1.1. Sakiniais išsakomas priešiškus lenkėms, nusistatymas prieš jas, pavyzdžiui:

5. *Kodėl Lietuvai atstovauja... lenkė?* DLKT
6. *...nusprendžiau prašyti panelės Jadvygos rankos ir širdies [...]. Visa mano padėjimo tragedija buvo tame, kad ji lenkė. Vidinė kova mane tiesiog vargino be pasigailėjimo.* DLKT
7. *Netrukus Kazimiera gavo iš kun. Miluko atsakymą: jis pritarė jos norui tapti vienuole, bet tik ne lenkių vienuolyne.* DLKT
8. *Esi purvina lenkė, o visi lenkai – vagys. Mama sako, kad lenkai – didesni vagys ir purvinesni negu čigonai.* DLKT
9. *Ši užsienietė, greičiausiai žydė, šiaip ar taip, slėpusi ir neigusi savo žydišką kilmę, nusižengė moralei, kaip Dreifusas – kariniams principams, teigė vienas laikraštis, ji be jokios abejonės yra kalta – kaip ir Dreifusas. Be to, ji dar lenkė.* DLKT
10. *– Gyventojai sunerimo dėl to, kad tarp surašinėtojų sąrašuose gali atsirasti ir nusikalstamo pasaulio elementų, visokių lenkaičių, lupeikyčių ir kitų, kuriems legalus užėjimas į butus būtų gera proga pasižvalgyti ten, o vėliau pas turtingesnius sugrįžti visiškai kitais tikslais.* DLKT
11. *Teisindamasis Rucevičiui, jis rašė, kad suvokia savo poelgį – sužadėtuves su lenkaite – kaip didžiulę nuodėmę visuomenės akyse. Visgi manęs, kad inteligentas turi teisę asmeninį gyvenimą tvarkyti savarankiškai ir nepriklausomai.* DLKT

Rasta dešimt tokių pavyzdžių.

2.1.2. Sakiniais išreiškiamas nenoras oficialiai būti laikoma lenke, pavyzdžiui:

12. *Sofija savarankiškai gynė savo tautybę: atsisakė išrašyti lenke per gyventojų surašymą, nors luomą žymėjo „bajorė“, išdidžiai pakėsdavo direktorės pašaipą, kai ši atiduodavo mergaitei kontroliuojamus lietuviškus mamos laiškus, tarp kita ko, Vaižganto rašytus, tik mamos pasirašytus!* DLKT
13. *Pasigyrė, kad jos velionis vyras buvo lietuvis, ir jos pačios tėvai dar mokėję lietuviškai, tik ji jau lenkė. „Kodėl lenkė?“ – pasiteiravau. „Taip pase parašyta“, – atsakė.* DLKT
14. *Tarybos Prezidiumas nutaria: Pavesti Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai pakeisti CUGERAITĖS Alinos, Prano, pase tautybės įrašą: vietoj „lenkė“ rašyti „lietuė“.* DLKT

Pasitaikė tik trys tokie pavyzdžiai. Jie paliudija kadaise buvusius istorinius faktus.

2.1.3. Sakiniais pažymima, kad lenkų tautybės moterys veikia tam tikru būdu lietuvių vyrus (žr. 15, 16, 18 sakinius) arba bando veikti taip, kad lietuviams būtų nenaudinga (žr. 17, 19 sakinius):

15. *Marijampolėje garsėjo tuomet seniausias gydytojas T. Smolskis, lietuvis, baudžiauninko sūnus, baigęs Peterburgo karo medicinos akademiją. Vedęs lenkę, jis nutautėjo ir su lietuviiais inteligentais nebendravo.* DLKT
16. *... viskas ir visur girdėti tik lenkiškai, pagal kaunišką žodžių tarimą. Labai greit karštieji patriotai sukrotėję mėgindami lenkiškai tarti. O tikros lenkės sėkmingai lenkino karštuosius lietuvius „patriotus“.* DLKT
17. *–Jums tuojau reikia keltis į Vilnių ir ten perkelti visą jūsų vadovaujamą įstaigą. – O kodėl taip jūs manote? – Lenkės nacionalistės prisigretino beveik prie visų Vilniuje vadovujančių vokiečių nacistų ir dabar jiems diktuoja savo lenkiško nacionalizmo užsimojimus.* DLKT
18. *Jau tuo metu intelektualų sukurtas neigiamas Jogaivos įvaizdis leido atsakyti į klausimą, dėl ko ir kokiomis aplinkybėmis lietuviams reikia bijoti lenkų. Šias lenkų fobijas grakščia forma dar 1961 m. „Grynosios Lietuwybės žodyne“ aprašė Algirdas Landsbergis: „Su lenku kalbant, reikia turėti paruošus peilį. „Tupi lenkas ant kalniuko, žiba akys kaip velniuko“ (...). Lenkių svarbiausias uždavinys yra vilioti istorines lietuvių asmenybes ir šiaip silpnavalius piliečius. Lenkai yra klastingi“.* DLKT
19. *Ir lietuvis moterys reikalauja, kad su lietuviiais būtų elgiamasi kaip su savarankiška tauta. Lenkėms pareiškus dėl to savo didžiausią pasipiktinimą, lietuviams teko demonstratyviai išeiti iš susirinkimo.* DLKT

Nustatyti devyni tokie pavyzdžiai¹⁰.

2.1.4. Sakiniais parodomas neigiamas pasakotojo požiūris į tam tikrą lenkės moters charakterio savybę, jos būdą. Rasta pavyzdžių, kuriuose pasakoma, kad lenkė gali būti prietaringa (žr. 20 sakini), baikšti (žr. 21, 22 sakinius), pikta (žr. 23, 25 sakinius), bjauri (žr. 24, 26 sakinius), kaprizinga (žr. 27 sakini), apsilėidusi, nevalyva, netvarkinga (žr. 28 – 31 sakinius), nedorovinga (žr. 32 – 34 sakinius):

20. *Viena pateikėja, tekėjusi XX a. 9 dešimtmetyje, sakė norėjusi pati nusimegzti sau baltą ilgą vestuvinę suknelę, tačiau nuo tokios minties ją atkalbėjusi būsimoji anyta (**lenkė**), maniusi, kad tai „negerai“. Taip manyta ir XIX a. Prancūzijoje... DLKT*
21. *Oro kovos ir susišaudymai vyko ir mums įsitaisius ūkyje, bet, prabuvus dar keletą dienų, frontas aprimo. V. Leparskas taip pat iškėlė lietuvišką trispalvę. Namuose gyvenanti **lenkė** labai bijojo ir prašė vėliavą nuimti, bet V. Leparskas, patriotinės nuotaikos pagautas, tos gyventojos prašymo neklausė. Vilniaus radijas griežė Lietuvos himną, dainas ir pranešinėjo naujienas. DLKT*
22. *Graikijoje tarakonai beveik keturis kartus didesni nei Lietuvoje. Beje, jų labiausiai bijo **lenkės**. DLKT*
23. *„Bet vandens tai turite“... Atsakaiu, kad turiu, bet vis spyriojuosi, nes name netoli Operos teatro gyvenau pas pikta šeimininkę **lenkę**, turinčią kelis šunis, amžinai priteršiančius visus kampus... DLKT*
24. *Vakar pjoviau sieną pas tokias **lenkes**. Bjaurios bobos! Stovi užpakaly ir sako: „Dobže, nespėsit!“ Tokį be rankenos dalgį įgrūdo, kad vakare maniau, kad mažiausia raktikaulis lūžo. DLKT*
25. *...ir tarp mūsų yra vienas kitas gobšuoelis, skarmalais apsikarstęs savaitėmis nesiprausęs, kad žmonės labiau užjaustų, va, matot, ten tos dvi senės, **lenkės**, tai jos dėl mažiausio skudurėlio viena kitai akis drasko, pasimeldžia ir vėl už akių dėl kokios virvelės ar maišeliuko edasi...*
26. *O rėkimas tų **lenkių** bažnyčioj! (LKŽe)*
27. *Baronas – pagyvenęs, plikas ir nuolankus žmogelis, išvargintas keturiasdešimties metų tarnybos ir savo kilmingos žmonos **lenkės** kaprizu, jos nepasotinamo noro blizgėti aukštuomenėje, – jaunuosius ponaičius sutiko nuoširdžiai ir be galo svetingai. DLKT*
28. *Bet kodėl jis nirsta ant jos, Sofi negalėjo suprasti: ar už tą kvailą brošiūrą, ar už jos koketavimą, ar kad gimė apsilėidusia **lenke**, ar už visa tai kartu. Paskui staiga pati nustebdama susivokė, kad jo įtampa, prasiveržusi kažkokiu aklu įniršiu, nukreipta visai ne į ją... DLKT*
29. *Domelis, neapsikentęs **lenkės** knarkimo, mat miegodavo tame pačiame kambarėlyje, ir smarvės, nes senutė nuo atvažiavimo dienos nebuvo apsilankiusi duše, išsikraustė... DLKT*
30. *Žiūriu, o priešais stovi moteris, sena, labai sena, žila lyg sniegas, aukšta kaip senutė ir tvarkinga, iš karto matyti, kad **ne lenkė**. DLKT*
31. *Visad jam buvau ištikima. Bet dėl kitų dalykų. Kai jis sako, kad nemoku rengtis. Arba kai sako, kad esu nevalyva **lenkė** ir kad nesusitvarkau. Dar jis mane vadina ištvirkusia paliuke, ir aš... taip, to nusipelniau. DLKT*
32. *Drujos vienuolynui vadovavo „ponios“ **lenkės**, kurios negailestingai išnaudojo religingas, patiklias kaimo mergaites. Vienuolynas dėl pelno imdavo skalbti miestelio gyventojų skalbinius. DLKT*
33. *Čartoryska turėjo patefoną. Vieną pirmųjų modelių, nelabai koki, bet aš dar jų nebuvau nei mačiusi, nei girdėjusi. Keista, ar ne, kad toji sena **lenkė** nekentė žydų, bet mėgo muziką. Ji turėjo daugybę plokštelių ir aš saldavau iš malonumo, kai ji uždėdavo kokią dėl mūsų... DLKT*
34. *„Dar neseniai Vokietijos viešnamiuose dirbo daugiausia **lenkės**, tačiau, atsivėrus sienoms, jos susirado geresnių darbų, o ši darbo rinka pasislinko dar labiau į Rytus“, – sakė A. Binderis „Lietuvos rytui“. DLKT*

Rasta penkiolika tokių pavyzdžių.

2.1.5. Sakiniuose kalbama apie tai, kad lenkų tautybės moterys skriaudė lietuvių tautybės žmones, pavyzdžiui:

35. *Beje, einant į gimnaziją Bokšto gatvėje dar bjauriau plūsdavo ir mėtydavo šiukšles į gimnazistiškas kepuraites **lenkės** prostitutės pro viešnamio (Subačiaus 3) langus; čia tik ir zuidavo vokiečių kareiviai begėdiškai sagstydamiesi kelnes ir žvendami... DLKT*
36. *Tokia **paliokė** drįstanti ją ižeisti, kad ji lietuvė. LKŽe*

¹⁰ DLKT galima rasti ir priešingos reikšmės sakinių, pvz.: *Ši menininką Varšuvoje man tenka dažnai sutikti ir visada stebina, jog **lenkaitę** seniai vedęs, išstius socializmo dešimtmečius beveik vien su lenkais bendravęs S. Wierzbickis iki šiol be akcento kalba ir be jokių klaidų rašo lietuviškai. DLKT*

Pasitaikė tik du tokie pavyzdžiai.

2.1.6. Sakinyje lenkės yra pašiepiamos ir kartu išreiškiamas negatyvus nusistatymas jų atžvilgiu – toks vartojimas užfiksuotas viename žodyne:

37. *Lietuviškoje–vokiškoje žodyno dalyje aiškinami tokie žodžiai: gudas „lenkas, kuris iš pietryčių ribojasi su Prūsų Lietuva“, gudė „lenkė“, kartu pažymint ir jų pašiepiamą, niekinamąjį vartojimą: guduks „jaunas gudas, prastas lenkų vaikas“, pa-gudoti (-oja) „kalbėti su lenkišku akcentu; prastai kalbėti“. DLKT*

Aptiktas tik vienas toks pavyzdys.

Iš viso nustatyta 40 sakinių, kuriuose požiūris į lenkes yra neigiamas: 22 – publicistikoje, 13 – grožinėje literatūroje, 2 – negrožinėje literatūroje, 2 – LKŽe ir 1 – administracinėje literatūroje.

2.2. Teigiamas požiūris

Daugiau nei dvigubai, palyginus su neigiamo požiūrio sakiniais, t. y. 92 sakiniai, kuriuose lenkų tautybės moteris apibūdinama teigiamai, pabrėžiamos gerosios moters savybės, charakterio bruožai, išskirtinumas, viršumas prieš kitus. Šiuos sakinius, kaip ir neigiamo požiūrio sakinius, sąlyginai galima suskirstyti į pogrupius. Kiek sąlyginai dėl to, kad dažnai viename sakinyje pasakomos kelios teigiamos lenkės moters savybės. Dėl šios priežasties sakinių skaičiai, nurodyti prie kiekvieno pogrupio, sudėti kartu, viršys nurodytus 92 vienetus. Sakiniai suskirstyti į pogrupius pagal „ryškiausią“, labiau akcentuojamą, svaresnį požymį¹¹.

2.2.1. Sakiniais pažymima, kad lenkės yra tikinčios ir labai pamaldžios, pavyzdžiui:

38. *Arūnas, skulptorius iš Klaipėdos, studijų metais, prieš kokį ketvirtį amžiaus, nuomojo kambarėlį pas Vilniaus senbuovę, dievotą **lenkę**. Ir viskas klojosi gerai. DLKT*

39. *Pradžioj Tosikas su mumis nevaikščioldavo, kol buvo gyvas jo tėvas, o ir motina, labai pamaldi **lenkė**, jo per žingsnį nuo savęs nepaleisdavo, bet kai paaugo, o subrendo jis labai greitai, tiesiog nepastebėjom, kada jis tokiu milžinu Samsonu tapo... DLKT*

40. *Nagrinėdamas **lenkių** bajoraičių raštingumą Wactawas Urbanas į pirmąją vietą iškėlė religinį faktorių, berods kiek nepagrįstai sumenkinęs šeimos tradicijos ir tautinės priklausomybės veiksnių įtaką alfabetizacijos lygiui. DLKT*

41. *...jis pats išauklėtas veikiau kaip austras, o ne kaip lenkas; viena iš dviejų jo seserų, pilkųjų seserų ordino Motina ir ikūrėja, be abejoj, buvo **lenkė**; tačiau apie antrą seserį, šv. Petro Klavero misijų sodalicijos ikūrėją, taip tiesiai to nebūčiau galėjęs pasakyti. Visi trys gerai kalbėjo lenkiškai, tačiau su kažin kokio, ar tik ne vokiško, akcento atgarsiu. DLKT*

Rasti aštuoni tokie pavyzdžiai.

2.2.2. Sakiniais nurodoma, kad lenkės yra išsilavinusios, pavyzdžiui:

42. *Aleksandra sunkiai susirgo. Nuo mirties ją išgelbėjo gydytoja **lenkė** ir parūpinusi jai vaistų žydė Raisa Georgjevna. DLKT*

43. *Bėgant laikui mergaičių lavinimo lygis kilo. Tam įtakos turėjo karališkojo dvaro atsikėlimas į Vilnių, vis dažnėjančios mišrios lietuvių didikų santuokos su **lenkėmis**, dažnai pasižyminčiomis aukštesniu apšvietos lygiu. DLKT*

44. *... į Lenkiją išvyko patyrusios į konservatoriją pertvarkytos Vilniaus muzikos mokyklos pedagogės **lenkės**. Motyvuojant etatų mažinimu, 1949 m. iš Lietuvos konservatorijos buvo atleisti O. Karvelienė, A. Klau, dar keli pedagogai. DLKT*

45. ***Lenkių** buvo joj mokytoja. LKŽe*

46. *Ją vertėja, **lenkaitė**, labai užsikosėjo. DLKT*

¹¹ Pavyzdžiui, sakinyje *Sunku patikėti, kad tu lenkė: puikiai kalbi vokiškai, o tavo išvaizda – veido bruožai, skaisti oda – yra tipiškos arijės. DLKT* išsilavinimą rodantis požymis atrodo svaresnis nei išsiskirianti išvaizda. Plg. dar: *Lenkų kalba buvo privaloma tik lenkams. Ją dėstė Morawska, nedidelio ūgio, neišvaizdinga, pagyvenusi pana, tikra lenkė. DLKT* – pasakymas *tikra lenkė* yra svaresnis nei išvaizdos aprašymas.

47. ...pasikalbėjome su visai malonia ir, jaučiau, išprususia (štai ko slapčiomis jai, – o gal ne vien jai, – pavydėjau: išprusimo, žinių, mokslo) **lenkaite**, gal net kokia aristokrate... DLKT

Rasta dešimt tokių pavyzdžių.

2.2.3. Sakiniais aprašomas lenkų tautybės moterų gailestingumas, pavyzdžiui:

48. *Eidamas Didžiąja gatve, sutikau mūsų bendrabučio (buv. Lietuvių banko patalpose, Didžiojoje gatvėje priešais centrinį paštą) sargienę **lenkę**, kuri mane išpėjo, kad naktį buvo daroma krata ir aš buvau ieškomas.* DLKT
49. *Kai lenkiuko nebūdavo namie arba jis miegodavo, senė **lenkė** paslapčiomis nunešdavo Verutei maisto, tačiau kol sūnus namie, nuo degtinės susilaikydavo.* DLKT
50. *Neramu buvo palikti ligonį be nuolatinės priežiūros. Tomis valandomis, kada man reikėjo būti bibliotekoje, pasamdėme sesutę vienuolę, **lenkę**, kad ji mane pavaduotų.* DLKT
51. *Bet, kaip dažnai atsitinka gyvenime, globėjai kratėsi savo pareigų ir ieškojo žmogaus, kuriam galėtų uždėti sunkias ir atsakingas vaikų auklėjimo pareigas. Toks žmogus atsirado: tai buvo jauna ponja **Žilevska**, **lenkė** iš Berdičevo. Atvykus į Ručinius, ji perėmė globos pareigas.* DLKT

Pasitaikė šeši tokie pavyzdžiai.

2.2.4. Sakiniais kalbama apie lenkių tautybės moterų kilnumą, padorumą, geranoriškumą, pavyzdžiui:

52. *Atsisveikinant Vladas Bagdonas gražiai padėkojo – Vienoje gyvena ir lietuvių, bet atsisveikinti su mumis atėjo **lenkės**, ir tai nuostabu.* DLKT
53. *Norėdamos atsidėkoti puikų gimtadienio vakarėlį Jurgitai surengė **lenkės**. „Gimtadienio rytą į mano kambarį įsiveržė dvi **lenkės** ir uždainavo: „Sto lat, sto lat!“ – prisiminė Jurgita, prasitarusi, kad pirmą kartą gyvenime ją pasveikino lenkiškai.* DLKT
54. *Kreipiuosi padorumo vardan kaip į žmogų, kaip į **lenkę**.* DLKT
55. *Iš tiesų buvo dar labiau suteršta, nes laikė Brukliną „saugiu“, be to, gėda atrodė juo baisesnė, kad buvo **lenkė**, katalikė, savo krašto ir laiko vaikas, kitaip sakant, jauna moteris, auginta tokiais griežtais puritoniškais draudimais ir seksualiniais tabu lyg kokia Alabamos baptistė.* DLKT
56. *„Imk, imk!.. Valgyk dar!.. Būsi stiprus!“ – paragino Hanka ir drąsinamai nusišypsojo, šitai **lenkės** moka!..* DLKT

Nustatyti devyni tokios prasmės sakiniai.

2.2.5. Sakiniais nusakoma, kad lenkės moterys yra visapusiškai gabios ir talentingos. Jos gali būti dainininkės, dailininkės, profesorės, kompozitorės, mokytojos, gydytojos (žr. 42 sakinį), vertėjos (žr. 46 sakinį), pavyzdžiui:

57. *Per visą mano atmintį eina visi šitie mūsų pokario metų dainininkai, žvaigždės. Pradžioje buvo Jadvyga Petraškevičiūtė, **lenkė** Jadziūnė. Nuostabus sopranas, nuostabi dainininkė – ir graži.* DLKT
58. *– Tai gal girdėjote Madam Modžjėvską „Marijos Stiuart“ spektaklyje? Ji **lenkė** kaip ir aš. Visos šios asmenybės yra žvaigždės. Suprantate – kaip žvaigždės danguje? Jei nebūtų žvaigždžių danguje, mes visi vaikščiotume kaip ožkos panarintomis galvomis.* DLKT
59. *Švėsdami tūkstantmetį nuo krikščionybės įvedimo Lenkijoje, lenkai išprašė, kad Vatikanas šia proga išleistų specialų pašto ženklą. Projektą paruošė **lenkė** dail. Dambrowska. Piešinys vaizdavo karalienę Jadvygą, šalia jos: iš kairės pusės Aušros vartų šventovė, iš dešinės Krokuvos universiteto kiemas.* DLKT
60. *Išpūdingiausias straipsnis – verstas iš anglų kalbos, rašytas **lenkės** profesorės Halinos Filipowicz, kuri noriu įdėti į antologiją kaip stimulą, rodantį, ką galima padaryti su medžiaga, kuri iš dalies priklauso ir mums.* DLKT
61. *Koncertą, pasirodo, rengia vakare kažkurioje kircheje su gražia **lenkaite** kompozitore.* DLKT
62. *Prancūzų kalbą dėstė mokytoja Rožė Paulovičiūtė, vidutinio ūgio, šviesiaplaukė, ilgakasė **lenkaitė**.* DLKT

Rasti septyni tokie sakiniai.

2.2.6. Sakiniais pažymima, kad lenkės yra labai gražios ir išsiskiria iš kitų tautybių moterų, pavyzdžiui:

63. Vieną kartą pakviestas vertėjauti atvykęs radau gražuolę **lenkę** dvarininkę ir jos kumetį lietuvių. Dvarininkė ilgai dėstė lenkiškai, kad jos kumetis esąs komunistas, gavęs iš bolševikų konfiskuotą jos karvę ir kad ji reikalaujanti tą karvę gražinti. DLKT
64. Ieško ir atranda sau grožybes kūno ir dūšios tarp **lenkių**, gudžių ir vokietykų. LKŽe
65. ...taip pat Natanas ir jo pasibaisėtini vaidai su Sofi, ir visos tarpusavyje susijusios ir vis sunkėjančios aplinkybės, pastūmėjusios tą vargšę gražuolę **lenkę** lininiais plaukais stačia galva į pražūtį, kankino man atmintį kaip pasikartojantis ir neišgydomas tikas. DLKT
66. Be to, Vilniaus lenkai dar nebuvo pradėję evakuotis, tad miesto gatves šlifavo daugybė dailių ir pasipuošt mokančių **lenkaičių**. DLKT
67. Į mus žiūri net persikreipę. Niekaip neraukia, kas mes tokios. Aišku, kad ne **lenkės**, bet į amerikietes nė iš tolo nepanašios. Nutariam, jog būtų prastai, jei palaikytų mus rusėmis ar lietuvėmis. DLKT
68. Kalbėjo rusiškai, nors buvo panaši į Užupio kiemų **lenkaitę**. DLKT
69. Tadas buvo tik ką vedęs labai gražią **lenkaitę**, ir jėdu sudarė nuostabią porą: abu buvo tokie puikūs blondinai, kad net žmonės gatvėje atsisukdavo į juos. DLKT

Dar žr. 57, 61 sakinius. Rasta penkiolika tokių sakinių.

2.2.7. Sakiniais nurodoma, kad lenkės yra sportiškos, pavyzdžiui:

70. Tarp moterų pasaulio čempionate triumfavo **lenkė** Katarina Šotynska. DLKT
71. Europos čempionių titulą Prancūzijoje gins **lenkės**. DLKT
72. Savo pogrupyje po pralaimėjimo **lenkėms** mūsų šalies žaidėjos po 3:0 nugalėjo Botsvano bei Etiopijos komandas ir užėmė antrą vietą. Pirmos – **lenkės**. DLKT
73. Pirmąjį susitikimą laimėjo **lenkaitės** 24:21, antrosios rungtynės baigėsi lygiosiomis – 19:19. DLKT

Pasitaikė devyni tokie sakiniai.

2.2.8. Sakiniais nusakoma, kad lenkės yra pasitikinčios savimi, žinančios savo vertę moterys, pavyzdžiui:

74. XIX a. lenkų rašytoja Orzeszkowa (Lietuvoje daugiau žinoma kaip Ožėskienė) irgi visur minima savo ilgąja pavarde. Tačiau dabar ji būtų tik Orzeszko. Beje, bendraujant neoficialiai, kai norima pabrėžti, ar moteris ištekėjusi, ar ne, **lenkės** nevengia prisistatyti ir senovine savo pavardės forma. Panašiai daro ir Amerikos lietuvės. DLKT
75. ...jai patiko Vycka... Ir ne vien todėl, kad Vycka taip pat juodbruis ir žvitrių akių (tai kas, kad žemažiūris), – o daugiau dėl to, jog vos ryte kėlęs, jis tuoj pabučiuodavęs Hankai rankutę, dar šiltą ir Hankos paslaugiai iš po antklodės atkištą: „**lenkėms**, žinok, tokie mandagumai širdelės tirpdyte tirpdo“, – sakydavęs man, tarsi aš to būčiau nežinojęs... DLKT
76. Bobos, lenkiškai marmaliuodamos, be jokios sarmatos rėkia: pienkna viežba, vysoka, pientnascie rubli. Mūsiškai būtų: graži verba, aukšta, penkiolika rublių. Matyt, tik pavilnių **lenkės** gali būti tokios drąsios, dzūkeliui su jomis nēr ko lygytis. Po valandėlės visas turgus tik ir mūrėjo tų verbų viršūnėmis... DLKT

Aptikti keturi tokie sakiniai.

2.2.9. Sakiniais aprašoma, kad lenkės moterys yra įtakingos, darančios kitiems poveikį, pavyzdžiui:

77. Kiek buvo senosios religijos išpažinėjų? Kązkuria prasme tai net nėra svarbu, nes lietuvius nuo mažens auklėjusios žindyvės **lenkės** ir rusės jau buvo didžiąjai daliai žmonių pravedę „katekizaciją“. Tad jie numanė, kas čia dedasi, ir apytiksliai nutuokė apie Dievą... DLKT
78. Kugelio ana kiek! – šuktelėjo Stanislava ir virš padėklo ištiesė žiedais apmaustytą ranką. – Na gerai, dar tris porcijas, – nusileido jos spaudimui Šmulė, neabejingas kugeliui ir **lenkėms**. DLKT
79. Pati krikščionybė ypatingo nepasitenkinimo Mindaugo domene ir Nalšioje nesukėlė: rusių ir **lenkių** žindyvių išnešiota lietuvių diduomenė ėjo tipišku sinkretinimo keliu, išoriškai priimdama vyriausiąjį krikščionių Dievą... DLKT
80. ...tai prisidėjo ir prie SLA nutarimo prūminėti ne tik draugijas, bet ir pavienius asmenis, tačiau ne visada gelbėjo – daug lietuvių vedė **lenkes** ir liko prie lenkų, kaip ir mažiau sąmoningi bei nenorėję vėl apsikrauti mokesčiais naujų bažnyčių statyboms [972, p. 85]. DLKT

Rasti aštuoni tokie sakiniai. Dar plg. su šio straipsnio 15–19 sakiniiais.

2.2.10. Sakiniais pažymima, kad lenkės yra labai gerai vertinamos ir joms teikiama pirmenybė, pavyzdžiui:

81. *Marija Kazimiera turėjo 12 kambarinių, iš kurių 11 buvo prancūzių ir 1 lenkė* (32, p.462). *Buvo du virėjai – prancūzas, gaminantis karalienei, ir lenkas, gaminantis dvariškėms ir dukrai Teresai Kunegundai* (32, p.462). DLKT
82. *Nors teisine ir ekonomine padėtimi I Lietuvos Statuto laikų bajorė pranoko lenkė, tačiau tai neatsispindi nei kreipinyje, nei subskripcijoje.* DLKT
83. *„Ir aš pirmąkart gyvenime pamaciau lenkus. Susižavėjimo ir džiaugsmo ašaros paplūdo man iš akių; aš susivokiau esanti lenkė!“* DLKT
84. *Juk aš slėpiau, kad esu lietuvininkė. Net kartą paklausta, kodėl toks keistas mano kalbos akcentas, aš išsigyniau, šokausi aiškinti, kad esu lenkė.* DLKT
85. *Man 18 metų, ūgis – 180 cm, lenkas. Noriu susipažinti su simpatiška mergina, pageidautina lenke. Andžėjus, tel. 46-27-28, Vilnius.* DLKT
86. *...be žalingų įpročių vyriškis nori susipažinti su padoria, simpatiška, namų jaukumą, nuoširdumą, ištikimybę vertinančia mergina lenke.* DLKT

Nustatyti šeši tokie atvejai.

2.2.11. Sakiniais nurodoma, kad lenkės yra laikomos draugėmis arba norėtų būti draugiškos, pavyzdžiui:

87. *Vieną popietę, eidamas į meriją, jis pasiėmė su savimi gerai prancūziškai kalbančią draugę lenkė.* DLKT
88. *Lenkiukas girtas išėjo į naktinę pamainą. Domelis, išlydėjęs dėdę, pradingo. Verutė neatsiejamai susibičiuliavo su mama lenke. Senė naujajai draugei ir pavalgyti davė, ir šimtą gramų įpylė, ir kompaniją palaikė.* DLKT
89. *1905 m. viename gana gausiame moterų politiniame susirinkime, kur sykiu dalyvavo lenkės, žydės, lietuvės ir gudės, lenkės norėjo lietuves patraukti į savo pusę.* DLKT

Aptikti trys tokie pavyzdžiai.

2.2.12. Sakiniais pažymima, kad „tikrosios“ lenkės iškeliamos aukščiau už „netikrąsias“, pavyzdžiui:

90. *Nei darbas, nei aplinka čia jai nepatiko. Gyvendama Lenkijoje suprato, kad labai skiriasi nuo tikrų lenkaičių ir negali vadintis lenke. Mokytojos darbas jai irgi buvo ne prie širdies.* DLKT
91. *Savivertė Ana laikė save tikra lenke. Atvykdama į Žemaitiją nemokėjo nė vieno žodžio lietuviškai.* DLKT
92. *Lenkų kalba buvo privaloma tik lenkams. Ją dėstė Moravaska, nedidelio ūgio, neišvaizdinga, pagyvenusi pana, tikra lenkė. Jos pamoka būdavo tarp bendrųjų pamokų dukart per savaitę. Per jos pamoką mes, kitataučiai, išeidavome į sporto salę, o jeigu buvo paskutinė pamoka, eidavome namo.* DLKT
93. *Matkevičienės atvejis be galo įdomus. Ji buvo grynakraujė lenkė, tikrai gimusi prie Krokuvos. Didžiojo Karo metu Eleonora ištekėjo už sąmoningo lietuvio Leono Matkevičiaus, atvyko su juo į Lietuvą (Kalvesalio km. netoli Daugėliško).* DLKT

Nustatyti keturi tokie pavyzdžiai.

2.2.13. Sakiniais pasakoma, kad lenkės moterys yra darbščios, pavyzdžiui:

94. *Ir vis nauji iš visų šalių tebeplūsta! Jau visa aikštė ties šunturgiu pilnutėlė. Pusaklėj žibintų šviesoje įžiūriu senutes lenkes, kojinių fabriko „Sparta“ pirmūnes, neseniai iš kalėjimų paleistus recidyvistus ir pirmąsyk ten pakliuvusius vaikus, matau abiturientes... DLKT*
95. *Mano šeiminkės - lenkės, su kuriomis aš labai gerai sugyvenau, laukė mūsų su puikiai paruoštais pietumis.* DLKT
96. *Lukas parskuodė į namus ir, neradęs tėvo (motina jau senokai buvo mirusi, tad gyveno juodu vieni, be jokios tarnaitės, tik kaimynė lenkė kas šeštadienį išplaudavo kambarių grindis ir palaistydavo kelias, kažkada motinos labai puoselėtas, gėles) ... DLKT*
97. *Pirmoji tikra veikianti bažnyčia, kurioje prasidėjo mano pažintis su Dievu, buvo Šv. Rapolo, į ją mane nusivesdavo senutė lenkė, padėdavusi Mamai mus auginti.* DLKT

Rasti keturi šios reikšmės sakiniai. Dar žr. ir šio straipsnio 50 bei 51 sakinius.

2.2.14. Sakiniais aprašoma, kad lenkės yra savo krašto patriotės, pavyzdžiui:

98. *Vandos tėvas, pigių vilnos audinių gamintojas, dukterį anksti išmokė vokiečių kalbos, ir ta vokiškai kalbėjo, kaip ir Sofi, laisvai, be jokio akcento, tačiau širdimi ir siela buvo **lenkė**. Sofi buvo sunku patikėti, kad žmogaus krūtinėje, tegul ir karštų patriotų krašte, gali tilpti šitoks įnirtingas patriotizmas.* DLKT
99. *Tuo tarpu stiprios Lenkijos katalikių moterų organizacijos kaltina feministes Bažnyčios mokymo iškraipymu siekiant savų politinių tikslų, pabrėždamos, kad **lenkių** moterų vaidmuo išsaugojant tautinę kultūrą įvairių okupacijų metu istorijos bėgyje suteikė joms tokį socialinį statusą, kurio niekuomet neturėjo Vakarų šalių moterys.* DLKT

Tai patvirtina ir šio straipsnio neigiamo požiūrio 15–17 sakiniai: jos veikė savo šalies, kultūros labui. Dar žr. 103 ir 104 sakinius.

2.2.15. Sakiniuose nurodoma, kad lenkės dažnai būdavo iš kilmingų ir turtingų šeimų, pavyzdžiui:

100. *Pavyzdžiui, į pačias imdavo **lenkaites**, nes jos buvo turtingesnės. O su skurdžiais rytiečiais net bendrauti nenorėjo.* DLKT
101. – *Aš – **lenkaitė**, lietuviškai kalba tik chlopai.* DLKT
102. *Pažymėtina, jog ir pirmoje amžiaus pusėje moterys susirašinėjo nevienodai. 1500–1551 m. mažiausiai rašyta pirmaisiais trimis dešimtmečiais, o intensyviausias buvo 5-asis dešimtmetis. Daugiausia turime išlikusių **lenkių** ir tik keletą LDK moterų laiškų: Barbaros Radvilaitės motinos Barbaros Radvilienės, Bielsko vaivadienės Elžbietos Radvilaitės-Sieniavskos ir Ivano Kopčio našlės kunigaikštystės Marijos Palubinskaitės.* DLKT

Dar žr. šio straipsnio 27, 40, 63 bei 107 pavyzdžius.

2.2.16. Atskirą pogrupį sudarytų sakiniai, kuriuose kalbama apie Lietuvos lenkes, jų požiūrį į save, į savo šalį Lietuvą, patriotiškus jausmus Lietuvai, jų padorumą, kas irgi priskirtina prie teigiamo požiūrio į lenkų tautybės moterį, pavyzdžiui:

103. *Demokratiškumas čia buvo suvokiamas tikrai giliai, net pati direktorė galvojo, kad jai, Lietuvos **lenkei**, reikia mokėti lietuviškai, todėl vaikščiojo mokyti su viena savo mokine Ieva Petravičiūte.* DLKT
104. *Įsitikinusi, kad Lietuvos lenkų sąjungoje esama nemaža ekstremistų, komunistinės sistemos garbintojų, sušaukė draugijos valdybos susirinkimą ir atsikratė minėtos politinės organizacijos priklausomybės... „Aš pati esu **lenkė** ir manęs niekas „nenulenkins“, – aiškina ponja Teresė. – Tačiau noriu, kad Lietuvoje taikiai sugyventų visų tautybių ir tikėjimų žmonės.* DLKT
105. *Moterys išklausė L. Didžiulienės, S. Didžiulytės, J. Juškytės, Zubovienės pranešimus apie moters padėtį Lietuvoje, apie rusių, **lenkių** moterų kovą už lygiateisiškumą.* DLKT
106. *... visokių kiaulių toje Halėje slankioja, valkatų, benamių, tik ir taikosi iš kvaišelio ar ubago paskutines kapeikas išplėšti, ir pas mus čia keli tokie ateina, bet mūsų daug, ypač moteriškių, senų Vilniaus **lenkių**, tai tos kad pakels triukšmą, Dievo vardu tuos niekšelius į pragarą pasiųs, dar bažnyčios valdžia prigrasins, taip tie nieko nepesė dažniausiai ir pasitraukia...* DLKT
107. *Aš esu lietuvaitė! – lėtai, pabrėždama kiekvieną žodį, pasakė Emilija. Mintyse pati nusistebėjo: kodėl pasakė „lietuvaitė“? Juk iki šiol save vadino **lenkaite**? Grafaitės išdidumas generolą įsiutino.* DLKT

Kaip minėta, iš viso nustatyti 92 sakiniai, kuriuose požiūris į lenkes yra teigiamas: 45 – publicistikoje, 31 – grožinėje literatūroje, 14 – negrožinėje literatūroje ir 2 – LKŽe.

2.3. Lygybės požiūris

DLKT be neigiamo ir teigiamo požiūrio į lenkų tautybės moteris, galima aptikti sakinių, kuriuose nėra lyginamos lenkės ir lietuvės, jos nėra priešpastatomos: vienais atvejais, jos vertinamos kaip vienavertės arba labai panašios (žr. 111–114, 118 sakinius), kitais atvejais nurodoma į lietuvių sulenkėjimą ir skirtumo tarp lenkių ir lietuvių niveliavimą (žr. 108–110, 116 sakinius), dar pasitaikė porą sakinių, kuriuose bandoma panaikinti šitą suniveliavimą ir padaryti skirtumą tarp lenkės ir lietuvės (žr. 115, 117 sakinius):

108. *...Kuršė, dar jaunystėje iš protestantų tikėjimo perėjo į katalikybę ir vedė, kaip galima numanyti iš pavardės, nebe vokietaite, o jau **lietuვე ar lenkę** grafaite Vodinską, Palenkės kaštelionę.* DLKT
109. *Aitučių sūnus ir dukra tuojau pat susidraugavo su mano vyresniuoju broliu Henriku. Po kelių dienų gavome kambarį pas vieną **lenkę ar sulenkėjusią lietuvę**.* DLKT

110. *Joana dar tebebuvo lenkų kultūros įtakoje, namuose kalbėjo lenkiškai, skaitė lenkišką spaudą. Pažintis su jaunuoju Marijampolės gydytoju Kaziu Griniumi paskatino Joaną apsispręsti, kas ji – **lenkė ar lietuvė**. Matyt, nulėmė gyvenamoji vieta, gyvenimo patirtis ir jausmai. DLKT*
111. *Atvykėlė būna santūresnė, neišlepinta, tenkinasi mažu atlyginimu. Šeimininkas, samdydamas vokiетę, turėtų jai mokėti 2000, o svetimšalei (**lenkei, lietuvei**, čeki, meksikietei) – tik 400 Vokietijos markių. DLKT*
112. *...iš viso šio vaidinimo supratau tik tiek, kad tai buvo viena naktis su lavonu, kuris pasiautėjo su mergom. Tarp jų buvo rusė, **lenkė** ir, žinoma, dorovinga **lietuvaite**. DLKT*
113. *„Nadeždos“ darbuotojos konstatuoja, kad seniausias pasaulyje paslaugas teikiančių **lenkių** Vokietijoje mažėja, daugėja rusių, **lietuvių**, čekių. DLKT*
114. *Aš tik stebėjau, kad neužeini mėsos nusipirkti. Aš galvojau, ar ir vėl viena vargšė čia apsigyveno. Matyt, kad svetimšalė. Ar lenkė? – Ne, lietuvė. – **Lenkė ar lietuvė** – vis tiek. DLKT*
115. *Ūmai prie gubernanto atsidūrusi Emilytė visai nevaikiškai paklausė: – Pone Volfai, aš **lietuvi ar lenkė**? Kas mano tėvynė – Lietuva ar Lenkija? – Sunku klausimą man uždavėte la comtesse, sunku... – Nacione Polone, gente Lithuanus, – pasakė Emilytė... DLKT*
116. *Tą vakarą jis tikiai paklausė: – Maška, tu **lietuvi**? **lenkė**? baltarusė?.. – Oi, Juzikai, aš ir pati nežinau! Mūsų kaime visi keliom kalbom kalbėjo: lenkiškai, lietuviškai, po prostu... DLKT*
117. *– Jūsų šviesybe, noriu dar paklausti: aš **lietuvaite ar lenkaitė**? Mano tėvynė Lenkija ar Lietuva? – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė! Štai kas ir tavo, ir mano, ir visos garbingos Pliaterių giminės tėvynė... DLKT*
118. *...matyti, kad LDK moterų laiškuose, ypač lenkiškuose, laikytasi „Ars dictaminis“ taisyklių. Jų rašyti laiška šiuo požiūriu nesiskyrė nuo **lenkių**: juose rasime visas laiško dalis. DLKT*

Tokių sakinių pasitaikė 11: 6 – publicistikoje, 4 – grožinėje literatūroje ir 1 – negrožinėje literatūroje.

2.4. Skriaudos požiūris

Dar DLKT galima aptikti sakinių, kuriuose kalbama apie lenkų tautybės moterų nelengvą padėtį Lietuvoje ir patiriamas skriaudas. Apie tai, kad lenkėms buvo sunku gyventi ir dalis lenkų turėjo trauktis, nusakoma 124 ir 126 sakiniuose. Apie tai, kad jos buvo žeminamos, apie norą jas įskaudinti, aprašoma 127 ir 128 sakiniuose. Apie tai, kad jos buvo įžeidinėjamos ir skaudinamos dėl kitų padarytų skriaudų, galima suprasti iš 125, 129 ir 130 sakinių. Kad lenkų tautybės moterys buvo diskriminuojamos parodo 119–123 sakiniai (dar žr. 105 sakini). Jos kartais net netekdavo gyvybės už pagalbą kitiems – žr. 131 sakini. Kaip jau buvo minėta, ir žodyne užfiksuoti žodžiai, vartojami lenkams paniekinti ir pašiepti (žr. 37 sakini).

119. *Gintaras ALABURDA Klausimų ir atsakymų biuras Kodėl Lietuvai atstovauja... lenkė? Girdejau, kad teisėjų korpuse per dailiojo čiuožimo čempionatus Lietuvai atstovauja... **lenkė!** Kodėl? Ar mūsų federacija apie tai žino? DLKT*
120. *Marijampolės lenkė S. Rutkowska panoro kurti ir lenkišką mokyklą, su prašymu kreipėsi į apskrities valdžią dėl leidimo įkurti mokyklą ir to leidimo negavo, ji išreiškė pasipiktinimą: „Kur aukščiausioji manifestų visiems paskelbtoji bygė, jei Griniuvienei leidžiama lietuvišką mokyklą atidaryti ir laikyti, o man, **lenkei**, ne“. Tuomet teko ir Griniams padėti... DLKT*
121. *Net jei statistikos požiūriu nedidelis, lenkų ir lietuvių sutapimas yra didesnis nei kitų grupių, tačiau pamėginkime rasti **lenkės** žmonos nuotrauką ant lietuviško žurnalo viršelio, – bus sunku. Kas tai – išliekantys stereotipai? DLKT*
122. *Tam tikros sveiko proto prielaidos (**lenkės** žmonos nuotraukos ant lietuviško žurnalo viršelio stygius apibūdinamas kaip „nenoras pripažinti lenkiškumą“; arba viešajame gyvenime „nepastebimas“ lietuvių ir lenkų susigiminiavimas laikomas pakankama prielaida teigiant, kad lenko tapatybę nenorima apibūdinti kaip lygiavertę visuomeniniame gyvenime) pagrindu keliamo hipotezė turėtų būti tikrinama, bet ne konstatuojama. DLKT*
123. *...aiškinama, kad čia Lietuva, ir kas Lietuvoje gimė, tas lenku būti negali. Kai pagyvenusį moteris kreipėsi į valdybą dėl paso ir paprašė įrašyti ją lenke, savo nuostabai sulaukė atsakymo, kad ji gimė Lietuvoje, todėl galinti būti tik lietuvė, o **ne lenkė**. DLKT¹²*
124. *Kaip lenkė, su pirmųjų repatriantų banga ji išvažiavo, tikriausiai, į Gdanską, ir jos pėdsakai dingo. DLKT*
125. *Teke nakvoti netoli Naugarduko. Pasiprašėme nakvynės vienos lenkės. Ji nenorėjo su lietuviais nė kalbėti. Ženona nesusivaldė ir **lenkė** pavadinu Lietuvos priešų, nuo amžių lindusių į Lietuvos žemes. DLKT*

¹² Plg. su 12–14 sakiniiais, kuriuose aprašoma atvirkštinė situacija.

126. Žūrėdama į šitą seną prisikentėjusią **lenkę** Vera Iljinična pamatė save pačią, savo Urale likusią praeitį ir nieko gera nežadančią ateitį. DLKT
127. Puikiai kalbi vokiškai, kaip tikra vokietė. Komendantas sako, kad esi lenkė, bet aš nelabai tikiu. Cha! **Lenkės** tokios gražios nebūna. – Ji karštingai bėrė žodžius, vesdama Sofi į grėsmingai tamsią nišą sienoje. – Visos **lenkės** čia tokios prastos, negražios, tokios lumpig, niekam tikusios. DLKT
128. Katedroj, Šv. Mikalojaus, Šv. Jono bažnyčiose didesnis lietuvių būrys. Valė patirdavo tikrą pasitenkinimą, beveik ekstazę, kai jie pergaldavo lenkes moterėles, jų negarsų giedojimą. Tada nebegalvodavo apie garbę Dievui? Svarbiausia buvo – nugalėti. Studentų veidai degte degė, žvilgsniai beveik plėšrūs: mes čia šeimininkai, mūsų čia sostinė! Kartais **lenkės** verkdamos išeidavo iš bažnyčios... DLKT
129. Rėčiau apie jos neištikimybę man, mums, apie Baumgertelį, koks jis niekšas, kaip jis viską mums diktuoja, kad jis nori sunaikinti Lietuvą. Paskui ją ižeidžiau, pasakęs, kad jai galbūt ir tas pats, nes ji – ne lietuvė, o **lenkė** ir taip pat nori Lietuvai blogo. DLKT
130. V. Trumpa rašė: man tose demonstracijose kai kas nepatiko, ypač kai vienas labai patriotiškai nusiteikęs studentas viešai auditorijoje spjovė gražiai **lenkaitei** studentei į veidą. DLKT
131. Kaunas – IV fortas 698 žydai, 402 žydės, 1 **lenkė**, 711 inteligentų žydų iš geto, kaip represija už sabotažo aktą 1812. DLKT

Tokių sakinių nustatyta 15: 8 – publicistikoje, 5 – grožinėje literatūroje ir 2 – negrožinėje literatūroje.

3. Apibendrinimai ir išvados

Straipsnyje remiamasi 158 sakinių analize: 154 yra DLKT, o 4 – LKŽe. Iš DLKT daugiausia atrinkta publicistikos sakinių¹³ (81 sakiny), mažiau – grožinės literatūros¹⁴ (53 sakiniai), dar mažiau – negrožinės literatūros (19 sakinių) ir tik 1 sakiny – iš administracinės literatūros.

Daugiausia sakinių lenkų tautybės moters atžvilgiu teigiami – 92 sakiniai, neigiami – 40 sakinių, 15-oje sakinių kalbama apie lenkių patiriamą skriaudą, 11-oje sakinių matyti lietuvės ir lenkės lygiavertiškumas.

Iš DLKT *lenkės* bruožai atsiskleidžia keliais esminiais semantiniais aspektais: psichiniu (tikinčios, pamaldžios, gabios, prietaringos, baikščios), psichosocialiniu (gailestingos, kilnios, geranoriškos, draugiškos, piktos, kaprizingos), socialiniu (kilmingos, gerai vertinamos, priešiškas nusistatymas), fiziniu (gražios, sportiškos) ir buitiniu (darbščios, apsileidusios, netvarkingos) aspektais.

Išnagrinėjus atrinktą medžiagą, LKŽe teikiamą *lenkės* apibrėžimą galima papildyti lenkėms būdingais bruožais. Ryškiausi, dažniausi sakiniuose yra šie: lenkės yra gražios, išsiskiriančios savo išvaizda iš kitų moterų, jos yra išsilavinusios, sportiškos, kilnios, padorios, geranoriškos, tikinčios ir labai pamaldžios, įtakingos (ir vyrams, ir politikoje), visapusiškai gabios ir talentingos, gailestingos bei gerai kitų vertinamos. Ne taip dažnai, bet kalbama apie jų pasitikėjimą savimi, darbštumą, mokėjimą būti draugėmis, jų patriotiškumą. Suprantama, kad lenkės nėra idealios. Lenkė gali būti prietaringa, baikšti, pikta, bjauri, kaprizinga, apsileidusi, nevalyva, netvarkinga, net nedorovinga. Tokių pavyzdžių nedaug, bet paminėtina, kad dažnai taip apibūdinamos senyvo amžiaus lenkų tautybės moterys. Atrinkta medžiaga rodo, kad priešškumas lenkėms, nusistatymas prieš jas, neigiamas vertinimas daugiausiai yra praeities reliktas, susijęs su politine Lietuvos ir Lenkijos santykių istorija. Šiuolaikinio lietuvio požiūrio pokyčius atspindi straipsnyje aptariami teigiamo požiūrio į lenkų tautybės moterį sakiniai, lenkės nėra stereotipiškai vienodos, jos turi savybių, kurios jas daro ypatingas.

Tyrimas parodė, kad *lenkė* – tai lenkų tautos moteris, kuri yra graži, išsilavinusi, sportiška, kilni, tikinti, gabi, gailestinga, įtakinga, kartais – kai kalbama apie vyresnio amžiaus moterį – baikšti, pikta, bjauri ir nevalyva.

¹³ Nieko keista, nes publicistikos tekstynas sudaro 63,8 % viso DLKT. Žodžių analizei labai svarbūs yra publicistikos tekstai, „nes laisvoje spaudoje galima rasti įvairiausių nuomonių, pasvarstymų ir komentarų apie tiriamąjį objektą. Be to, publicistika daro žmonėms didžiulę įtaką, formuoja sampratą apie tautines vertybes – jas iškelia arba sumenkina“ (Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017, 34).

¹⁴ Nors grožinė literatūra sudaro tik 11,6 % viso DLKT, tačiau tyrimui iš jos gautas trečdalis visų analizuojamų pavyzdžių. Literatūros kūriniai irgi labai svarbūs tokio pobūdžio tyrimams, nes juose galima atrasti anksčiau visuomenėje nusistovėjusių stereotipų apibūdinimų.

Literatūra ir šaltiniai

- Liutkevičienė, Danutė (vyr. red.) 2013, *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, tęstinis elektroninis išteklius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, <http://bkz.lki.lt>.
- Keinys, Stasys (vyr. red.) 2017, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, atnaujinta elektroninė versija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>.
- DLKT – Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto kompiuterinės lingvistikos centras, <http://donelaitis.vdu.lt>.
- Cidzikaitė, Dalia 2007, *Kitas lietuvių prozoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Gritėnienė, Aurelija 2020, Rusija „Lietuvių kalbos žodyno“ iliustraciniuose sakiniuose ir reikšmių apibrėžtyse, *Baltu filologija XXIX*, Ryga: Latvijos universitetas [spausdinama].
- Gudavičius, Aloyzas 2011, Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė, *Res Humanitariae X*, 108–119.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX*, 1941–2002, elektroninis variantas; red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zaborskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005; atnaujinta versija, 2008, 2018, <http://www.lkz.lt/>.
- Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002 elektroninis variantas), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, www.lkz.lt.
- Rutkovska, Kristina, Irena Smetonienė, Marius Smetona 2017, *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Akademine leidykla.
- Sakalauskiene, Vilija 2018, Žmogaus konceptualizavimas vakarų aukštaičių kauniškių šnektų žodynuose, *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 5*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 167–188.
- Smetona, Marius 2018, Sąvokų KALBA, TAUTA, VALSTYBĖ plėtiniai jaunimo sąmonėje, *Logos 95*, Vilnius, 177–184, http://litlogos.eu/L95/Logos_95_177_184_Smetona.pdf.
- Smetona, Marius, Irena Smetonienė 2019, The understanding of the concept LANGUAGE among young people in Lithuania and Lithuanians living abroad, *Acta Baltico-Slavica 43*, Warszawa, 105–125, <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/abs/article/view/abs.2019.002/5321>.
- Smetonienė, Irena, Beatričė Ganusauskaitė 2019, Išmintis lietuvių pasaulėvaizdyje, *Problemos nr. 95*, 130–143, <https://www.journals.vu.lt/problemos/article/view/12743/11451>.
- Smetonienė, Irena, Marius Smetona, Kristina Rutkovska 2019, *Kalba. Tauta. Valstybė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla (skaitmeninis PDF).
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta 2020, *Draugo* konceptas publicistikoje, Kristina Rutkovska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (red.), *Vertybės lietuvių ir lenkų pasaulėvaizdyje 1. Teorinės prielaidos ir interpretacijos*, Vilnius / Liublinas: VU leidykla, 337–365.
- Zabarskaitė, Jolanta 2010, Politinis pasaulėvaizdis didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ (valstybė, įstatymas, valdžia), *Parlamento studijos 9*, 126–143, http://www.parlamentostudijos.lt/Nr9/9_kalba_1.htm.

Gauta 2020-11-03

Priimta 2020-12-15